

Ruimte voor vrijheid

Het nut van ruimte om te ontsnappen aan het dagelijks leven

Zijn vrijplaatsen, gebieden waar men zelf kan bepalen wat met doet en hoe men dit doet, een utopie in onze samenleving? Helaas vaak wel. In onze samenleving zijn veel mensen met dromen en verlangens die ze niet in hun dagelijkse leven kunnen vormgeven. Mensen zijn op zoek naar ruimten waar ze de door hen gewenste activiteiten kunnen ontplooiën. Daar zit een probleem, want hoeveel ruimten in Nederland zijn nog vrij van bestemming? Hoeveel ruimten zijn nog niet geclaimd door anderen? Niet veel! Deze constatering leidt tot de vraag hoe we in deze drukke samenleving ruimten kunnen vinden waar mensen zelf nog kunnen bepalen welke activiteiten ze gaan ontplooiën.

Steven Voest

Steven.voest@wur.nl

Als een landinrichter geconfronteerd wordt met een behoefte, in dit geval de vraag naar vrijplaatsen, dan gaat de gedachte al snel richting het maakbaarheidsideaal. De vraag wordt dan geherformuleerd in hoe de ruimtelijke ordening zulke ruimten kan creëren? Hoe moeten vrijplaatsen er uit zien? Maar misschien is er een andere weg om dit soort vrijplaatsen in de samenleving te verkrijgen. Misschien kunnen deze plaatsen ontstaan door juist een terughoudende ruimtelijke ordening uit te oefenen.

Ontsnappingsbehoefte

Het verlangen naar vrijplaatsen komt voort uit de drang om te ontsnappen aan de dagelijkse omgeving. De ze drang zou je een ontsnappingsbehoefte kunnen noemen. Deze behoefte is universeel en van alle tijden, maar wordt versterkt door externe, maatschappelijke factoren zoals de sociale druk vanuit de directe omgeving, het normen en waardenpatroon van een samenleving en een gebrek aan tijd en geld. In onze moderne welvaartsmaatschappij, waarin veel individuen het goed hebben, voelen velen toch een bepaalde mate van ontsnappingsbehoefte. Het probleem is dat in onze complexe maatschappij weinig ruimte is om ontsnappingsbehoeften vorm te geven. De oorzaken zijn het gebrek aan fysieke ruimte en het feit dat overlast nauwelijks in onze de samenleving getolereerd is. Hierdoor is het individu beperkt in zijn handelingsvrijheid met als gevolg een teleurstelling en frustratie. Voor het realiseren van ontsnappingsbehoeften zijn lang niet altijd vrijplaatsen nodig. Sterker nog, de meeste vormen van ontsnappingsbehoefte worden op een bepaalde manier verweven met het dagelijks leven. Ontsnappingsbehoeften worden door mensen op verschillende wijze gerealiseerd. Dit is bijvoorbeeld te herleiden op de consumptiepatronen van mensen. Door middel van consumptie is het mogelijk wensen vorm te geven, aan te geven wie of wat je bent en toe te werken naar wie of wat je zou willen zijn. Een andere manier is het meemaken van tijdelijke utopiën. Zoals een feest waarbij drank, muziek en interessante mensen leiden tot een roes waarin het dagelijks leven even hele-

maal vergeten wordt. Je zou kunnen stellen dat alle activiteiten, die voor het betrokken individu niet alledaags zijn, de ontsnappingsbehoefte kunnen bevredigen. Het gaat dus niet om activiteiten op zich, maar om het gevoel dat het individu krijgt bij deze activiteiten en de reden waarom het deze ontplooit.

Boerderij in Toscane

Wel is het zo dat gesproken kan worden van verschillende gradaties ontsnappingsbehoeften. In het boek 'Typical tourists' geven Lengkeek en Elands¹ een indeling van ontsnappingsbehoeften. Deze indeling is gebaseerd op de discrepantie tussen dromen en wensen en het dagelijks leven. Hoe groter deze discrepantie is, hoe existentieler de ontsnappingsbehoefte wordt. Deze kan verschillen van iets anders willen tot volkomen onthechting. Als iemand het een tijd druk heeft en wil relaxen, dan is het voldoende om een lang weekend weg te gaan. Wanneer mensen ontevreden zijn over hun dagelijkse leven, dan kan dit leiden tot een existentieel gevoel, namelijk dat het gewenste leven geheel anders is dan het huidige leven. Hierdoor gaan mensen op zoek naar het ideale leven door bijvoorbeeld een boerderij in Toscane te kopen met de bedoeling een nieuw en beter bestaan op te bouwen als wijnboer. Vooral de meer existentiële ontsnappingsbehoeften kunnen eigenlijk alleen vormgegeven worden in ruimten buiten het dagelijkse leven. En omdat de gevestigde orde, bevolkingsgroepen die bepalen welke normen en waardepatronen in een samenleving gelden, deze uitingen vaak niet accepteert in de publieke ruimte, worden individuen gedwongen hun activiteiten te ontplooiën in vrijplaatsen.

Ruimte claimen

Waarom kan van een collectief belang gesproken worden als ruimte gecreëerd wordt voor ontsnappingsbehoeften? Dit heeft twee redenen:

Ten eerste voelen mensen een bepaalde mate van ontsnappingsbehoefte en kunnen geen ruimte vinden om deze behoefte te bevredigen.

Daarnaast worden mensen op een nega-

Een onbezette ruimte waar je kan doen wat je wilt

tieve manier geconfronteerd met de activiteiten welke voortkomen uit de ontsnappingsbehoeften van anderen.

Hoe kunnen we als collectief ruimte vinden voor uitingen van ontsnappingsbehoeften? Als eerste moet men beseffen dat een aantal partijen een belangrijke rol hebben, maar alleen het individu kent zijn eigen dromen en wensen. Daardoor is het individu de enige die zijn ontsnappingsbehoefte kan realiseren. Dit heeft tot gevolg dat het initiatief bij het individu ligt. Hij zal een ruimte zoeken om zijn ontsnappingsbehoefte vorm te geven en pas als hij deze ruimte 'bezet', zullen andere actoren in de samenleving hierop reageren. Het individu kan op verschillende manieren ruimten vinden. Hij kan een ruimte claimen en de strijd aangaan met de andere partijen die deze ruimte willen claimen of reeds geclaimd hebben. Zo ontstaat een machtsstrijd die meestal leidt tot een dynamisch evenwicht tussen de gebruikers van een ruimte. Het voeren van deze machtsstrijd kost energie en aandacht. Maar het kan leiden tot compromissen waar de betrokken partijen zich in kunnen vinden. Dit proces wordt transgressie genoemd en is een beter evenwicht dan een kunstmatig, door de overheid gecreëerd evenwicht.

Mocht het deelnemen aan een transgressieproces het individu te veel moeite kosten dan kan hij de tactieken van de Tijdelijke Autonome Zones (TAZ's) ontplooiën. TAZ's tactiek en zijn een soort guerilla-tactieken waarbij het individu of een groep een ruimte claimt en deze tijdelijk gebruikt voor zijn activiteit en voordat de samenleving kan reageren, weer verdwijnt. Goede voorbeelden van deze tactiek zijn het street-races waarbij een verlaten industrieterrein tijdelijk als racebaan gebruikt wordt en illegale houseparty's die stiekem gehouden worden op een verlaten haventerreinen.

Factoren

Als het individu meer handelingsruimte wil, moet hij in staat zijn hiervoor de ver-

Onze drukke samenleving vol regeltjes versterkt ontsnappingsbehoeften

antwoordelijkheid op zich te nemen. De commercie heeft hierbij een dubbele rol. Aan de ene kant biedt zij het individu mogelijkheden voor het vormgeven van ontsnappingsbehoeften, doordat zij het individu in staat stelt om via consumentisme een aantal vormen van ontsnappingsbehoeften te bevredigen. Maar de markt kan ook een beperking zijn voor ontsnappingsbehoeften, doordat ze allerlei ruimten en activiteiten die individuen gebruiken om ontsnappingsbehoeften vorm te geven, inpalmt en vermarkt. Daarom moet een te dominante rol van de markt voorkomen worden. De gevestigde orde heeft een belangrijke rol, omdat zij vaak bepaalt welke gedragingen van het individu wel of niet getolereerd worden. Het individu zich altijd tot op bepaalde hoogte laten leiden door wat de gevestigde orde als norm stelt. Daardoor is het noodzakelijk dat de gevestigde orde een bepaalde tolerantie bezit tegenover de uitingen van het individu en tegenover de eventuele overlast die deze veroorzaken.

Als beleidsmaker kan de overheid proberen te zorgen dat er in de samenleving meer ruimte komt waar individuen hun ontsnappingsbehoeften kunnen vormgeven. Dit zou kunnen door:

1. Het creëren van fysieke ruimte voor zwakke functies zoals natuur en recreatie waarbij de overheid tolereert dat deze terreinen misschien anders gebruikt worden dan gepland. Als de overheid tegengaat dat alle ruimten bezet worden door sterke functies, dan krijgt het ontstaan van vrijplaatsen meer kans.
2. Zorgen dat minder duidelijke bestemming op bepaalde terreinen komen, zodat de dynamiek van deze transgressieprocessen aan de creativiteit van het individu overgelaten wordt.
3. Het durven gunnen van meer handelingsruimte aan individuen. Hierbij moet de burger dit vertrouwen niet beschamen.
4. Het opgeven van het idee dat de overheid verantwoordelijk is voor de veilig-

Een goed feest als een tijdelijke utopie

heid en het welbevinden van de burger, zodat het krampachtig bemoeieren van de burger door de overheid ophoudt en de burger zelf verantwoordelijk wordt voor zijn activiteiten en zelf kan bepalen welke risico's hij wil lopen.

Niet de overheid, maar het individueel heeft het initiatief in deze problematiek. De overheid zou geen vrijplaatsen moeten creëren, maar door terughoudend beleid de mogelijkheden voor het ontstaan van vrijplaatsen vergroten. Dit betekent een minder dominante rol voor de ruimtelijke ordening, zodat meer rommelhoeken en onbestemde ruimten komen waar vrijplaatsen zouden kunnen ontstaan. In een ideale situatie zouden vrijplaatsen niet nodig zijn, omdat de overheid het individu meer handelingsvrijheid geeft en het individu deze niet misbruikt waardoor de tolerantie van de gevestigde orde toeneemt. Het gevolg is dat de ruimte voor ontsnappingsbehoefte kan toenemen en de noodzaak voor vrijplaatsen als vluchtplaats afneemt.

Noten

1 Elands, B., J. Lengkeek (2001) *Typical Tourists, Research into the theoretical and methodological foundations of a typology of tourism and recreation experiences*, Wageningen, Wageningen Universiteit

Summary

In the Netherlands isn't enough space to escape when you done with your daily life. As a spatial planner, you're willing to find out how you can make this happen. But maybe this kind of space shouldn't be created by planning. Instead that you could create some factors which stimulate the individual to develop such 'free places'.